

De verdieping, donderdag 1 augustus 2002

Een alibi voor nieuwe natuur

Jan Neefjes

„Ik ben er geweest, het is alleen maar gras”, zei VVD-er Bolkestein in 1998 over de polder in het Groene Hart waar de Hoge Snelheidslijn uit Parijs doorheen zou gaan razen. Ondanks deze uitspraak gaat de trein ondergronds, uit waardering voor het bijzondere karakter van het open poldergebied. Behelmdde Japanse toeristen rijden er niet voor niets op gehuurde fietsen om naar deze bezienswaardigheid, de polder, te kijken. Vandaag deel 1 in een serie over polders: De Koudekerksche inlaag aan de zuidkust van het Zeeuwse Schouwen.

foto Reyer Boxem

© Trouw, MICHEL VAN ELK

„Deze polder is eeuwen geleden aangelegd met als doel dit land op te offeren aan de zee, maar uitgerekend hier is het oude cultuurlandschap nog haarfijn zichtbaar." We staan boven op de Plompetoren, aan de zeedijk van het eiland Schouwen. John Beijersbergen, natuurontwikkelaar bij de provincie Zeeland, wijst en vertelt over het landschap om ons heen. Onder ons ligt de zeedijk met daarachter de Oosterschelde, een uitgestrekt water met zandplaten en geulen. Aan de andere kant van de toren ligt de Koudekerksche Inlaagpolder, een strook land waarin graslandjes en water elkaar afwisselen. Enkele honderden meters verderop ligt een tweede dijk: de inlaagdijk. Daarachter zien we het moderne agrarische landschap van Schouwen, met zijn uitgestrekte akkers. Voor Beijersbergen is het oude landschap van de Koudekerksche Inlaag een inspiratiebron voor natuurontwikkeling.

De Plompetoren heeft niet altijd zo eenzaam in het landschap gestaan. Rond 1300 was het de kerktoeren van het welvarende dorp Koudekerke. Het dorp lag toen ver van zee. Wie vanaf de toren naar het zuiden keek, zag geen water, zoals nu, maar kleine akkertjes, weilandjes en kronkelige slootjes. In de verte stonden de torens van de buurdorpen St. Jacobskerke en Westkerke. Pas daarachter lag de zeedijk van de Oosterschelde. Al in diezelfde periode begon in de Oosterschelde een proces dat eeuwenlang tot rampzalig landverlies op Schouwen zou leiden. „De boosdoener zie je daar", wijst Beijersbergen. Tussen de zeedijk en een grote zandplaat in de verte ligt een diepe geul met de naam 'De Hammen'. In de veertiende eeuw lag de geul nog ver weg, maar begon deze zich naar het noorden in de richting van de zeedijken te verschuiven. Het snelstromende getijdewater in de geul spoelde tot op vijftig meter diepte de bodem weg. Zodra de geul de dijken bereikte, stortten deze over een lengte van honderden meters het water in. „De Schouwenaren stonden machteloos tegenover dit proces", vertelt Beijersbergen. „Het enige dat ze konden doen, was zich zo gecontroleerd mogelijk terugtrekken." Zodra de Schouwenaren De Hammen zagen naderen, bouwden ze enkele honderden meters landinwaarts een reservedijk die inlaagdijk wordt genoemd. De boeren wisten dat het land en de boerderijen gedoemd waren in zee te verdwijnen zodra de zeedijk in het water zou storten. Dat gebeurde meestal volkomen onverwacht. „Het is een misvatting dat dijkvallen bij hoog water en stormen optraden. Juist bij laag water deden ze zich voor." Na

zo'n dijkval kwam de inlaagdijk aan zee te liggen. Dan bouwde men verder landinwaarts weer een nieuwe inlaagdijk.

Door dit proces van telkens nieuwe inlagen, die vervolgens in zee verdwenen, zou de zuidkust van Schouwen kilometers naar het noorden opschuiven. Er ging zo'n 3000 hectare polderland verloren.

De huidige zeedijk met de Plompetoren werd op last van de overheid als inlaagdijk aangelegd in 1581. De kust was Koudekerke tot op enkele honderden meters genaderd. De buurdorpen Oudekerke, St. Jacobskerke en Westkerke waren al in De Hammen verdwenen. De inlaagdijk werd dwars door het dorp, pal langs de kerk gebouwd. De bewoners verlieten het dorp en hun huizen werden gesloopt. Op 26 september 1583 werden de bakstenen en het hout van de kerk verkocht in Zierikzee, blijkt uit de archieven. Alleen de kerktoren bleef staan. De havenstad Zierikzee wilde de toren behouden als baken voor de scheepvaart op de Oosterschelde en zou nog eeuwenlang zorgdragen voor het onderhoud.

In 1654 kreeg de toren de huidige ligging direct aan zee. De Hammen verschoof zich verder naar het noorden en de toenmalige zeedijk verdween in het water. De inlaagdijk langs de toren werd zeedijk, en vierhonderd meter achter de toren werd de nieuwe, nu nog bestaande inlaagdijk gebouwd. Daarmee ontstond de huidige Koudekerksche Inlaag. Vanaf die tijd is De Hammen niet verder naar het noorden opgeschoven, waardoor de inlaagpolder tot op de dag van vandaag kon blijven bestaan. De bebouwing was verdwenen, maar de boeren konden het land blijven gebruiken.

„Eeuwenlang menselijk geploeter gaan hier samen met natuurverschijnselen als zoute kwel en vogeltrek", vertelt Beijersbergen enthousiast over de inlaagpolder onder ons. „Hier is zo prachtig te zien dat cultuurhistorie en natuur elkaar versterken." Vanaf de toren zien we patronen van sloten en plassen. Die ontstonden doordat gronden werden afgegraven voor de aanleg en het onderhoud van de dijken rondom de inlaag. „Dat gebeurde altijd dicht bij de dijken, daar zie je nu het meeste water", wijst Beijersbergen. De dijkwerkers brachten de grond naar de dijken met 'karren', een soort houten kruiwagens. De waterrijke gebiedjes achter en tussen de dijken worden nog altijd karrevelden genoemd.

Boeren poogden de natte karrevelden voor landbouw geschikt te maken. Ze wierpen de natte modder op ruggertjes, zodat er smalle stroken beweidbare grond overbleven. Nu is te zien dat op de natte percelen land en water elkaar in stroken afwisselen. Beijersbergen: „Je kunt aan de breedte van de stroken zien, wanneer ze dat hebben gedaan." Heel vroeger was de inlaag nog gebrekkig ontwaterd, en konden alleen nog smalle stroken worden opgeworpen. Later verbeterde de ontwatering en werden de stroken breder.

Door het afkarren van de grond werd het maaiveld dermate sterk verlaagd, dat het grondwater nu tot aan het oppervlak komt. Dat grondwater is zout, dankzij het verschijnsel van zoute kwel: zout water uit de Oosterschelde stroomt in doorlatende zandlagen onder de dijk door en komt in de inlaag weer boven. Daardoor ontstond in de inlaag een bijzondere zoute vegetatie. Beijersbergen: „Je ziet dat de natste plekken rood van kleur zijn. Dat komt door planten als zeeaster en zeekraal."

De vogels van de Oosterschelde vinden het water in de inlaag aantrekkelijk. „Als de zandplaten op de Oosterschelde onderlopen, zie je ze hier links en rechts langs de toren de inlaag inscheren."

Het landverlies in Schouwen ging door tot 1953, toen bij de watersnoodramp een groot deel van Schouwen onder water kwam te staan. „Het historische landschap van Schouwen is toen volkomen weggevaagd", vertelt Beijersbergen over het grootschalige landschap dat we in de verte achter de inlaagdijk zien. „Dat gebeurde niet door de overstroming zelf, maar door de grootschalige ruilverkavelingen na de overstroming." Het oude landschap met zijn kleine perceeltjes, kronkelige slootjes en met zijn vele heggen werd getransformeerd tot een landschap afgestemd op de moderne landbouw: met grote vierkante blokken, rechte sloten en diep grondwater.

De kleine inlagen aan de zuidkust van Schouwen werden gespaard. Ze waren te nat en door hun kleine maat de moeite niet waard om te verbeteren. Daarom zijn alleen in de inlagen nog de resten van het middeleeuwse landschap te zien. Net als toen zijn de waterstanden er hoog en de percelen klein. Ze worden gescheiden door kronkelige slootjes. Beijersbergen:

„Op kadasterkaarten uit de Napoleontische tijd zag ik dat de percelen en sloten er nog precies zo uit zien als toen.”

Voor de natuurontwikkeling zal Beijersbergen het landschap veranderen, maar de landschapshistorie is voor hem daarbij de inspiratiebron. „Hier in de inlaag bestaan een paar grotere percelen waar sloten zijn gedempt. Met nieuw water willen we hier zowel het planten- als het dierenleven nieuwe kansen geven. Dat water leg ik niet zomaar ergens. Ik herstel de vroegere sloten, met behulp van oude kaarten en historisch onderzoek. Op die manier verschaft de cultuurhistorie mij het **alibi** om in het landschap in te grijpen.”

Niet overal is dat **alibi** zo duidelijk voorhanden. Beijersbergen wijst naar het moderne agrarische landschap achter de inlaagdijk. Daar is het niet meer mogelijk om bij het historische landschap aan te sluiten, omdat dat bij de ruilverkavelingen immers vrijwel is weggevaagd. Toch vindt Beijersbergen dat je ook daar op zoek moet naar historische kenmerken. „Als je aandacht hebt voor de cultuurhistorie, kan je natuurdoelen verwezenlijken en tegelijkertijd de streekidentiteit versterken. Als je dat doet, ziet ieder natuurontwikkelingsplan er weer anders uit, want elke plek heeft een andere bodem en een andere geschiedenis.”

Terwijl we de torentrappen aflopen wijst Beijersbergen erop dat je wel de tijd moet nemen de geschiedenis te onderzoeken. „Niet overal laat die zich zo duidelijk aflezen als hier vanaf de Plompetoren.”

Copyright: Neefjes, Jan